

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.4.90](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.90)

УДК 339.172:338.439.5

В. В. Кухарець,

к. е. н., доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,

Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0001-5218-7936

О. Г. Булуй,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,

Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0003-3368-4835

Л. М. Левківська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,

Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-7304-6814

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІРЖОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Kukharets

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Innovative Entrepreneurship and Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

O. Buluy

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Innovative Entrepreneurship and Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

L. Levkivska

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Innovative Entrepreneurship and Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

SOME TENDENCIES IN STOCK MARKET DEVELOPMENT UNDER WORLD ECONOMY GLOBALIZATION

У статті розглянуто роль біржі як елемента інфраструктури ринку в контексті глобалізації світових ринків. Розглянуто та охарактеризовано тенденції розвитку міжнародного біржового ринку. Відтворено за географічними регіонами структуру світового біржового ринку. Виявлено, що найбільшу відсоткову частку світової торгівельної активності протягом десятка років займає Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Досліджено обсяги торгової активності в різних регіонах із зазначенням відсотка зміни 2020р. в порівнянні з 2015р. та 2010р. Проаналізовано сучасний стан та структуру світової біржової торгівлі товарними та фінансовими деривативами. Розглянуто динаміку світової біржової торгівлі за видами активів 2015р. та 2020р. Проведено аналіз структури світової біржової торгівлі, зокрема таких її груп: фондові індекси, цінні папери, відсоткові ставки, валюта, енергоресурси, аграрна продукція, дорогоцінними металами. Розглянуто динаміку товарних бірж в Україні протягом 1995-2020 рр. Проаналізовано кількість та структуру товарних бірж за спеціалізацією, відмічено їх роль у розвитку інфраструктури ринку України. Виявлено залежність стану товарного біржового ринку від економічного розвитку країни. Відмічено низький відсоток бірж, що здійснюють діяльність

по відношенню до загальної кількості зареєстрованих в Україні. Розвиток біржової діяльності в Україні варто здійснювати з урахуванням світового досвіду на основі стратегування, яка передбачає поєднання нормативно-правового забезпечення, розвитку інструментарію, відтворення інфраструктури та впровадження сучасних інформаційних технологій.

The paper considers the role of the exchange house as an element of a market infrastructure in the context of the world commodities and financial markets globalization. Some tendencies in the development of international stock market development have been considered and characterized. It has been shown, that Asia-Pacific region has the highest rate of interest in the world trade activity during the last decade. The volume of trade activity in different regions with the indication of a rate change of 2020 as compared with 2015 and 2010, has been analysed. Current state and structure of the world exchange commodities and financial derivatives trade have been analysed. It has been established that an exchange financial market remains dominating in the overall structure of the world exchange trade during a long period, whereas an exchange commodities market amounts to only 20%. The dynamics of the world exchange trade according to the types of the assets of 2015 and 2020 has been considered. The analysis of the structure of the world exchange trade (in particular: stock indices, security papers, rates of interest, currency, power resources, agricultural production, valuable metals) has been made.

The dynamics of commodity exchanges in Ukraine during 1995-2020 has been considered and the tendencies of their development have been mentioned. The amount and the structure of commodity exchanges according to their specialization have been analysed and their role in the development of market infrastructure in Ukraine has been stated. The dependence of a state of commodity exchange market from the economic development of the country has been detected. A low amount of exchange houses, which carry out the activities in regard to an overall number of the registered exchange houses in Ukraine, has been stated. The traded value on the commodities exchange market does not meet the requirements as to the economic development of the country. The development of the exchange activities in Ukraine should be carried out with due regards to the world experience on the basis of strategizing, which stipulate regulatory support, instrument development, infrastructure reconstruction and the introduction of new information technologies.

Ключові слова: біржа; інфраструктура ринку; біржова діяльність; оптовий ринок; біржовий актив; аграрна продукція.

Key words: stock exchange; market infrastructure; exchange activities; wholesale market; exchange asset; agricultural products.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів світової економіки відбуваються суттєві зміни елементів інфраструктури ринку загалом та модифікація біржової торгівлі в системі економічних відносин, зокрема. Адже, формування і розвиток інфраструктури ринку відбувається за умови гармонійної взаємодії всіх її структурних елементів, їх розвитку як системи. Сукупність та стійкість елементів системи забезпечують безперерйне функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії суб'єктів ринкової економіки, утворюючи єдину цілісну багаторівневу систему.

Одним із основних елементів організаційно-маркетингової інфраструктури ринку є біржі, як найбільш досконала форма організації торгівлі. Світовий біржовий ринок протягом останніх десятиліть розростається по усіх регіонах світу. У загальній структурі світового біржового ринку домінуючим є біржовий фінансовий ринок. Світовий біржовий товарний ринок відзначається певною стабільністю та появою нових видів інструментів. Водночас діапазон вітчизняного біржового ринку як елемента інфраструктури ринкової економіки є незначним. Отже, враховуючи швидкоплинність процесів глобалізації світової економіки виникає необхідність детального дослідження трендів біржового ринку та їх адаптації до біржової діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням тенденцій світового біржового ринку займалися закордонні вчені Дж. Маршалл, Дж.К. Халл, Дж. Блек та вітчизняні дослідники М.О. Солодкий, О.М. Сохаська, В.О. Яворська, С.В. Ковальчук, І.М. Вавдійчук, О. М. Згурська. Так, у [18] аналізується розвиток біржового ринку в умовах консолідації. У [22] досліджуються тенденції розвитку світової біржової торгівлі деривативами на всіх рівнях ринкової інфраструктури. Основні світові тренди та закономірності еволюційного розвитку бірж розглядаються у [12], основні тенденції розвитку біржового ринку в Україні у [4]. Колектив

авторів [11] досліджує фундаментальні тренди світової біржової діяльності, з урахуванням ролі електронних комунікаційних мереж.

Формування цілей статті. Незважаючи на досить ґрунтовне висвітлення аспектів зазначеної проблематики, нині постає необхідність визначення ролі товарної біржі як інституційного елементу розвитку товарних ринків в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світовий ринок в науковій літературі розглядається як комплексне економічне поняття, що охоплює сферу обміну, економічний простір для обміну активів і послуг, а також систему товарно-грошових взаємовідносин, сформованих під час процесу купівлі та(або) продажу активів [14]. Основними складовими інфраструктури ринку як системи є організаційно-маркетингова, фінансово-кредитна та інформаційно-консультаційна інфраструктури. Раціоналізація інфраструктури ринку передбачає функціонування комплексної багаторівневої системи, задля задоволення потреб споживачів та інтересів товаровиробників.

Солодкий зазначає, що біржовий ринок є найвищою формою організованого ринку, на якому функціонують товарні, фондові та валютні біржі, а в умовах глобалізації економіки - універсалізовані біржові альянси [17]. Нині прослідковується тенденція щодо об'єднання міжнародних бірж у світові торговельні майданчики із використанням сучасних технологій біржової торгівлі задля раціоналізації функціонування біржового ринку. Злиття біржових площадок «обнуляє» міжнаціональні кордони для учасників біржових торгів та сприяє загостренню конкурентності на світовому біржовому ринку, забезпечує швидкі зміни біржового механізму. Біржі перетворюються на всесвітні осередки укладання деривативів, формування прозорого ціноутворення, трансферту інвестиційного капіталу на інтерконтинентальному рівні [22].

Можливість використання різноманітних інструментів та методів біржового ринку дає можливість до залучення більшої кількості учасників економічних відносин, як суб'єктів господарювання так і трейдерів, інвестиційних компаній, фінансових установ. У сучасних умовах міжнародний біржовий ринок – це ринок досить тісної конкуренції між біржовими об'єднаннями [18].

Одним із основних елементів організаційно-маркетингової інфраструктури ринку є біржі, як найбільш досконала форма організації торгівлі. Нормальне (звичайне) функціонування біржі можливе лише в умовах ринкового середовища, самостійності підприємств різних форм власності й господарювання, наповнення ринку біржовими товарами, присутність значної кількості покупців, продавців та посередників, стабільності грошової системи та розвинутої інфраструктури.

Сохацька О. М. зазначає, що біржа – це постійно діючий ринок масових замінних цінностей, який функціонує за визначеними правилами у конкретному місці та призначений час [19, с. 17]. Тобто, виходячи із класичного визначення, біржа являє собою організований ринок певних видів ресурсів, представляє сукупність економічних відносин безперервно функціонуючого ринку, на якому зосереджені усі данні про означений товар (якісні характеристики, попит, пропозиція), відбуваються товарообмінні операції, встановлюються ціни. Враховуючи особливості функціонування біржі, як елемента інфраструктури ринку, нині вона вбачається як взаємодія суб'єктів біржового ринку, які розмежовуються за характеристикою товару, учасниками торгу, їх місцем знаходження та технічних можливостей [12]. Сучасна біржа – це торгові точки, здатні обслуговувати учасників дистанційно за допомогою спеціальних програм і робочих терміналів. Отже, біржа – це платформа взаємодії покупців та продавців для укладання контрактів та здійснення торгових операцій, а також встановлення цін, попиту та пропозиції на визначені види товарів.

Протягом останнього десятиліття світовий біржовий ринок значно розростається по усіх регіонах світу. Так, у 2020 р. торгова активність на світових біржових ринках деривативів досягнула 46,77 мільярда угод та зросла на 35,6% у порівнянні з 2019 р. Тенденція, коли світові ринки деривативів, якими торгують на біржі, встановлюють рекорд загальної торгової діяльності спостерігається протягом останніх трьох років. Як і в попередні роки значне зростання спостерігається на біржах у Бразилії, Китаю та Індії, що знаходить відображення і у структурі міжнародного біржового ринку за географічними регіонами (рис. 1а, 1б, 1в).

а) 2010 рік

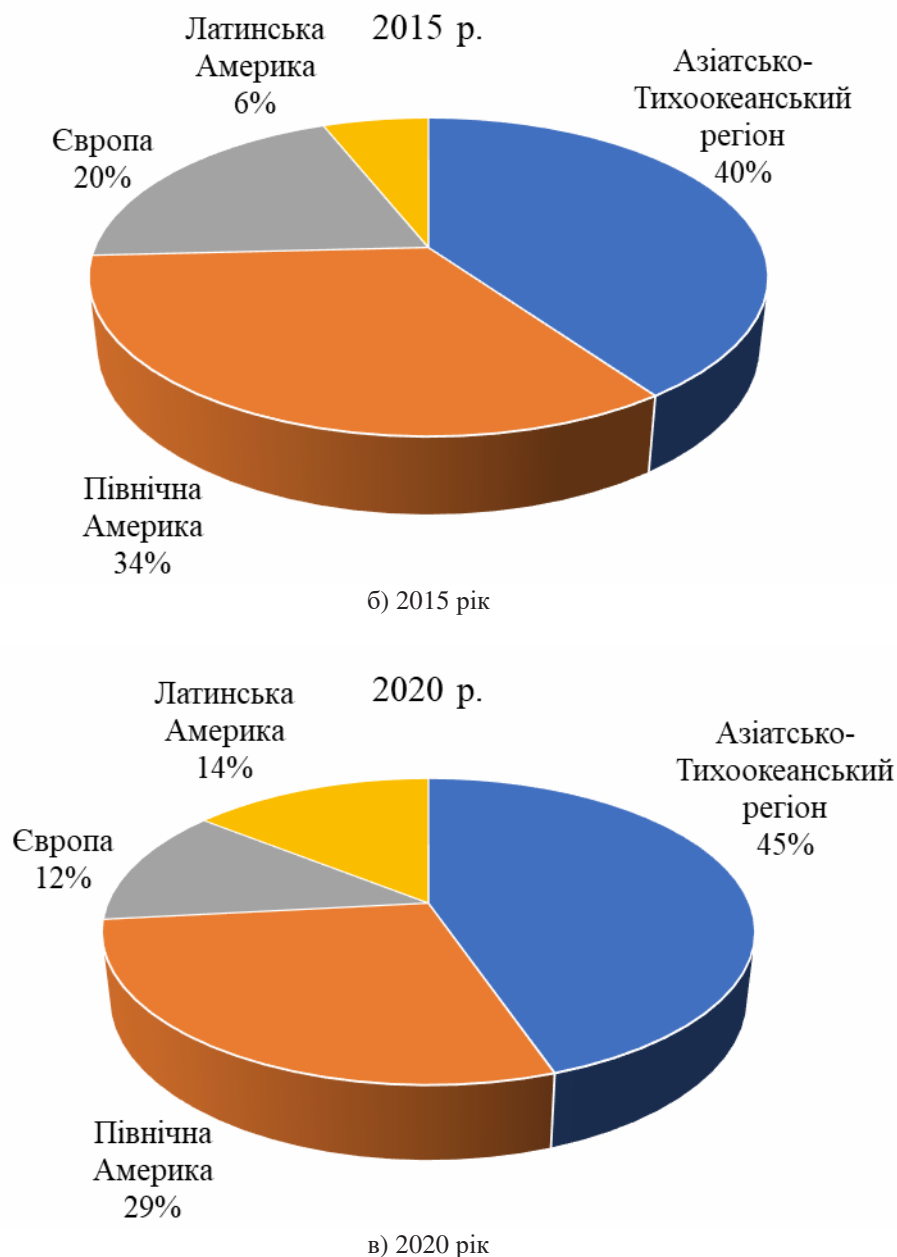

Рис. 1. Структура міжнародного біржового ринку за географічними регіонами

Джерело: власні дослідження на основі [23]

Найбільшу відсоткову частку світової торгівельної активності протягом десяти років займає Азіатсько-Тихоокеанський регіон з незначними коливаннями до зменшення від 50% світового обсягу торгів у 2010 році до 45% у 2020 році. Північна Америка займає у структурі друге місце із тенденцією до зменшення на 11%, у 2010р. з 40% до 29,% світового обсягу торгівлі у 2020р. Протягом 10 років частка світового обсягу торгівлі, що припадає на біржі Латинської Америки коливалась в сторону зростання та в 2020р. збільшилась на 6%. Частка світового обсягу торгів Європи протягом 2010-2015 різко зросла на 18%, а в наступні 5 років зменшилась на 6%.

У кожній частині світу з'являються нові біржі, які здійснюють біржові операції переважно фінансовими інструментами. В світі нині нараховується близько 180 фондових бірж та близько 50 міжнародних товарних бірж. Варто зазначити, що у багатьох країнах світу функціонує лише одна біржа. Проте, аналіз статистичних даних Асоціації ф'ючерсної індустрії свідчить про переважний вплив на розвиток біржової торгівлі 10 лідируючих на світовому ринку бірж та біржових об'єднань, які забезпечують біля 60% біржових угод.

Протягом тривалого періоду у загальній структурі світової біржової торгівлі домінуючим залишається біржовий фінансовий ринок (рис. 2, рис. 3), частка якого в становить 70-72%, тоді як на біржовий товарний ринок припадає лише 19-20%. Зокрема, якщо відобразити річні зміни у структурі укладених біржових контрактів в 2015 р. порівняно з 2014 р. зростання спостерігається по біржових інструментах групи «Інші види» – в 2,3рази, «Кольорові метали» – 47,1%, «Валюта» – 31,1%, «Енергоресурси» – 21,5%, «Аграрна продукція» – 18,0%, «Фондові індекси» – 13,6%. Водночас зниження обсягів світової біржової торгівлі спостерігається на «Дорогоцінні метали» – 14%, «Відсоткові ставки» – мінус 1,3%, а також «Цінні папери» – 1%.

Якщо ж прослідкувати зміни у довгостроковому періоді (5 та більше років) слід відмітити, що найбільше зростання у структурі світової біржової торгівлі в 2020 р. порівняно з 2014 р. спостерігається по біржових інструментах групи «Інші види» – в 3 рази, «Енергоресурси» – в 2,7 рази та «Фондові індекси» – в 2,5 рази. Водночас значне зростання обсягів торгів спостерігається по групах «Цінні папери» – в 2р, «Аграрна продукція» – 84,9%, «Кольорові метали» – 80,4%, «Валюта» – 67,9%, «Відсоткові ставки» – 26,1 %. Значення показників групи «Дорогоцінні метали» залишається майже не змінним та зросло лише на 2%. Отже, по усіх групах біржових інструментів спостерігається збільшення, що підтверджує загальну тенденцію до зростання торгової активності на світових біржових ринках.

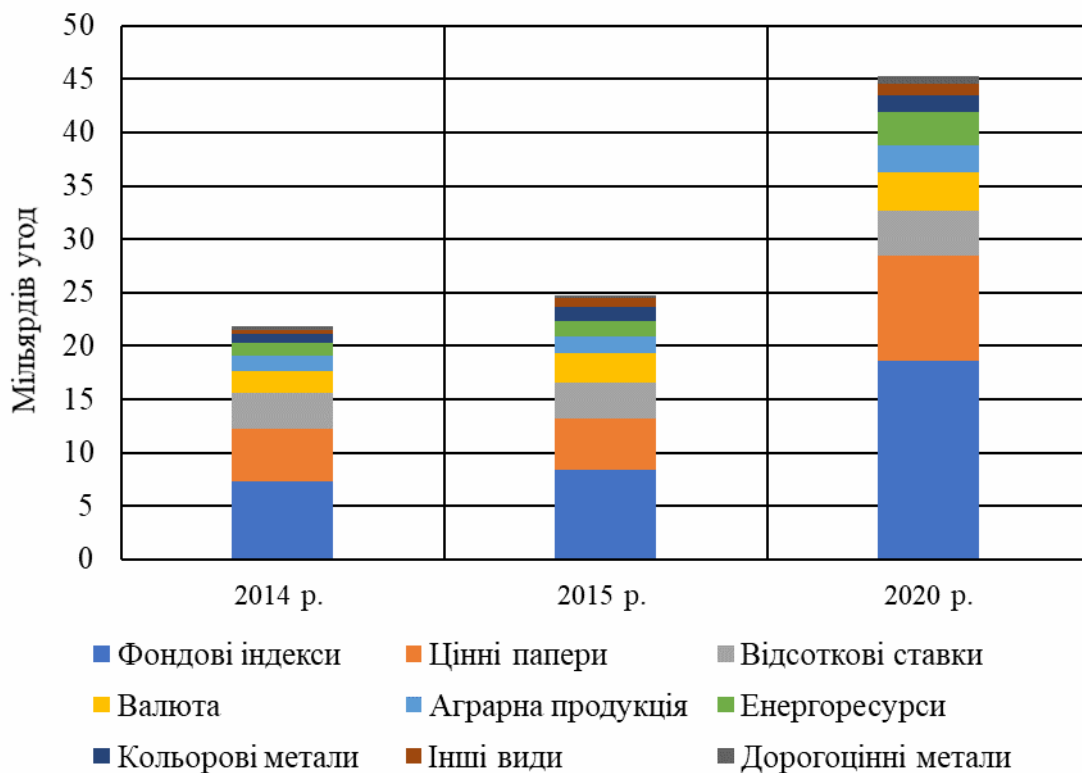
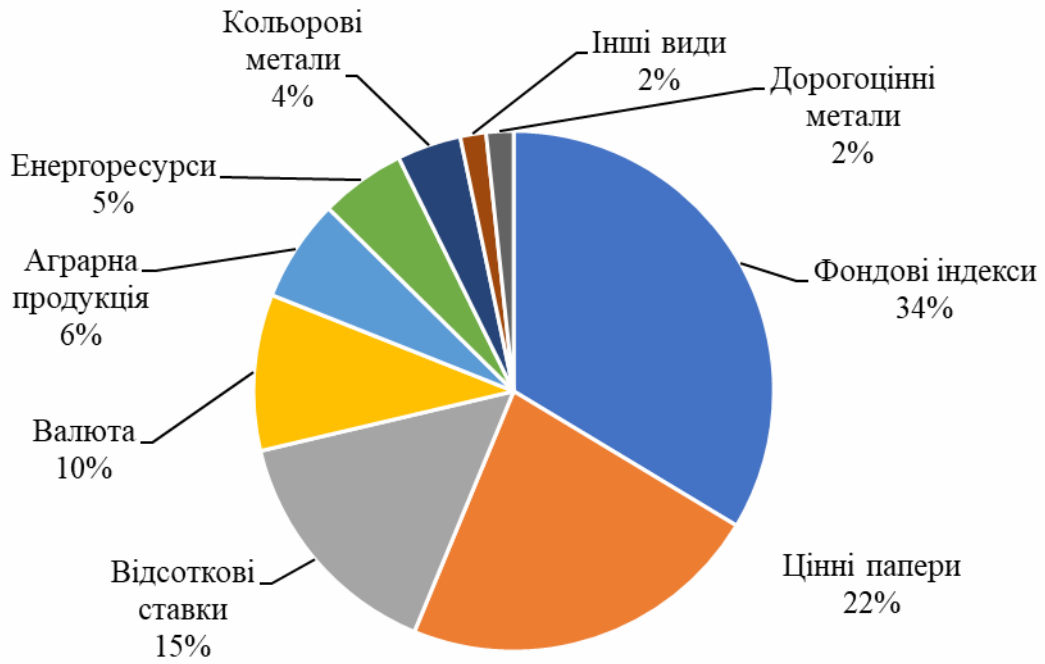

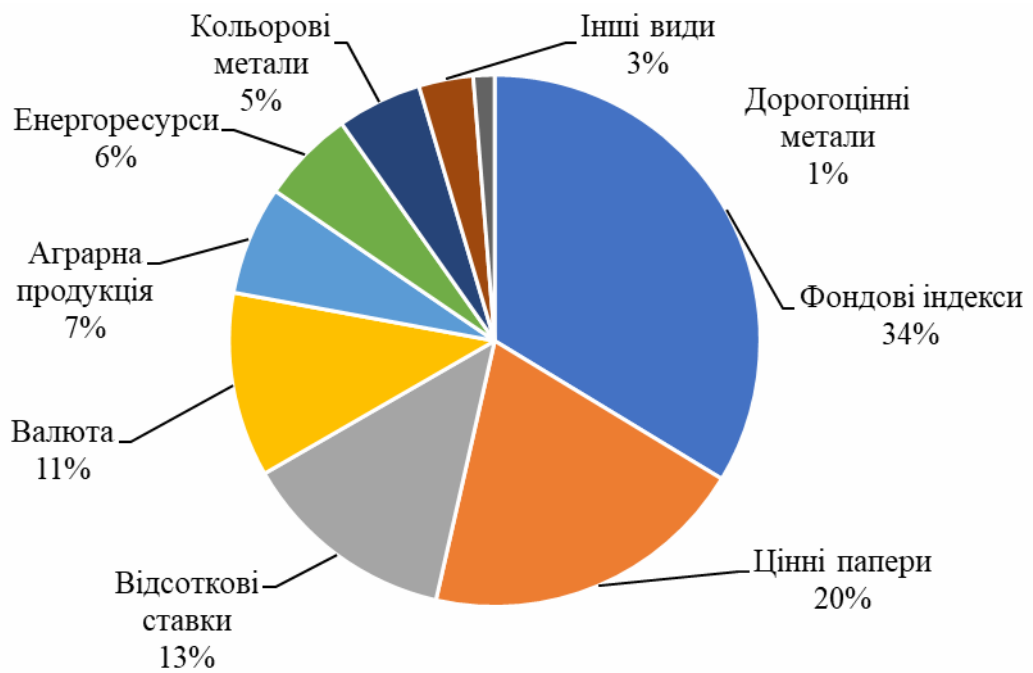
Рис. 2. Динаміка світової біржової торгівлі за видами активів, млрд. угод

Джерело: власні дослідження на основі [23]

Проте, при тенденції зростання загальної торговельної активності на світових біржових ринках, частка певного виду біржових активів протягом досліджуваного періоду залишається майже не змінною (рис. 3). У 2020 році порівняно з 2014 роком у структурі активів біржової торгівлі відбулось збільшення частки за такими групами: Фондові індекси – 7 пунктів та Енергоресурси - 2 пункти; зменшення: Відсоткові ставки – 6 пунктів та Валюта – 2 пункти.

а) 2014 рік

б) 2015 рік

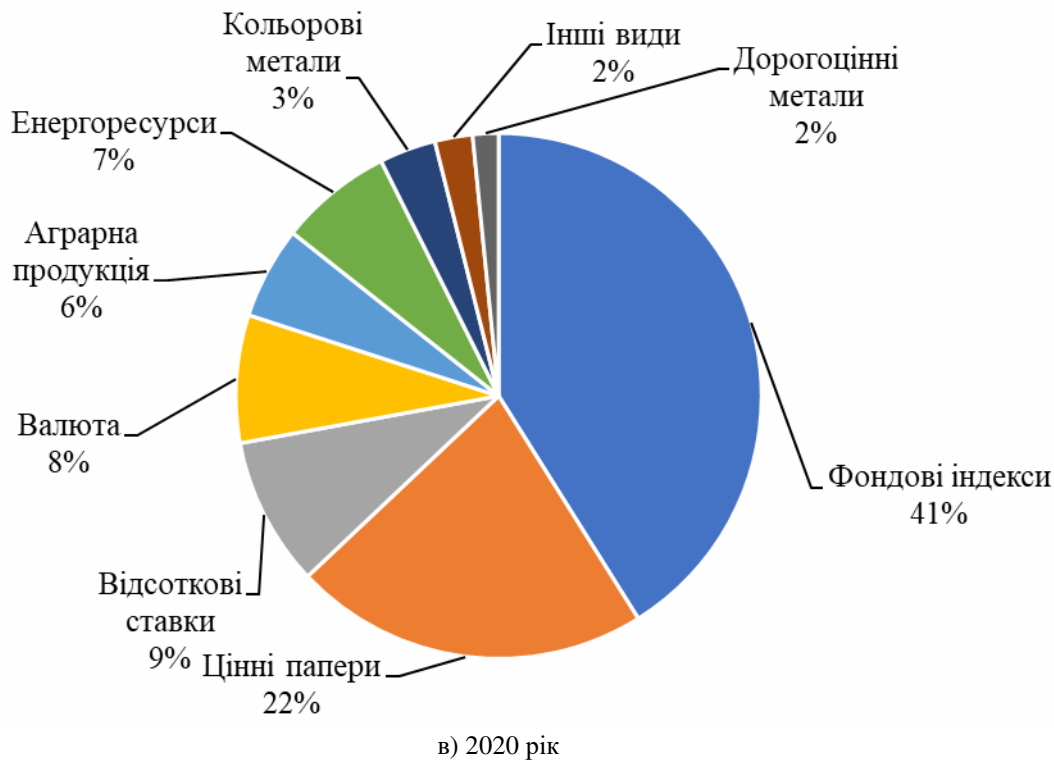

Рис. 3. Структура світової біржової торгівлі, %
Джерело: власні дослідження на основі [23]

На світовому біржовому ринку в останній десяток років тенденцією є поступове зростання частки товарних активів, що пов'язано з підвищеною зацікавленістю до цих видів інструментів як з боку хеджерів, так і з боку спекулянтів [22]. Частка контрактів товарних видів збільшилась майже у 4 рази у 2020 р. (8,87 млрд. угод) порівняно з 2010 р. (2,31 млрд. угод). Такі зміни можуть пояснюватись як збільшенням рівня виробництва та споживання продукції глобально, так і тим, що фінансова нестабільність зумовлює динамічний перехід капіталу у товарні деривативи [18].

У товарному секторі торгівля енергетичними ф'ючерсами та опціонами зросла до 3,15 млрд контрактів у 2020 році, в основному за рахунок збільшення торговельної активності на китайських біржових майданчиках. Швидкі темпи нарощення біржового обігу прослідковуються і щодо агропродовольчих товарів. В останні роки обороти товарних та товарно-сировинних бірж також є досить великими, а тому вони також відіграють велику роль та мають вплив на розвиток економіки [17]. Так, у 2020 р. кількість біржових угод, укладених у світі щодо агропродовольчої продукції, збільшилась порівняно з 2010 р. у 3 рази [11]. За останнє десятиліття біржовий ринок аграрної продукції досить розширився, адже на світових товарних біржах появляються нові види інструментів [7].

Розглядаючи економічну роль товарних бірж, варто відмітити, що біржові торги завжди відбуваються з дотриманням принципів відкритості і публічності та з суворим дотриманням правил біржової торгівлі, що полегшує функціонування ринкового механізму. Сформовані на біржах котирувальні ціни розглядаються як базові для розрахунків представниками торгової, фінансової та промислової сфер [4]. Саме тут формуються світові ціни товарні активи: зерно, енергоресурси, метали, тощо. Отже, біржові майданчики, враховуючи їх міжнародне значення, котируванням впливають на всю світогосподарську систему [12]. Біржовий аграрний ринок у світовій практиці починає відігравати роль фінансового інституту через його багатофункціональне призначення у ринковій економіці [7].

Організаційно-економічні підходи формування та забезпечення ефективного функціонування ринкової інфраструктури агропромислового комплексу України, як системи стабілізації аграрного ринку, збільшення експорту сільськогосподарської продукції, підвищення рівня її конкурентоспроможності насамперед, передбачають організацію оптових ринків, через вдосконалення біржової діяльності [13]. Ці структурні елементи формують ринковий механізм ціноутворення на продовольство і сільськогосподарську продукцію на основі попиту і пропозиції в країні. Проте, для забезпечення системності у формуванні аграрного ринку необхідно також враховувати рівень розвитку фінансово-кредитної та інформаційно-консультаційної інфраструктур, елементи яких надають можливість у достатній кількості використовувати фінансово-кредитні та інформаційні ресурси.

Оскільки товарна біржа є найвищою формою організації оптової торгівлі і одним з найважливіших елементів маркетингової інфраструктури аграрного ринку, насамперед слід зосередити свою увагу на шляхах розвитку біржової торгівлі. Адже, основними функціями товарних агропромислових бірж є: формування ринкових цін на основі концентрації попиту і пропозиції, регулювання оптового товарообігу на основі ринкових законів, перешкоджання монополізму на ринку та ін. [13]. Вони не завжди враховуються сучасними

біржами, що функціонують на території України, і тому це призводить до неефективної біржової діяльності в цілому.

Біржова діяльність в Україні помітно відрізняється як в економічному, так і в організаційному аспекті від загальноприйнятих у світі стандартів і правил. До нині товарні біржі в Україні не займають належної позиції, як того вимагають нові економічні умови, так як більшість зареєстрованих бірж в Україні повністю не відповідають класичному поняттю біржі [16]. У класичному розумінні основною сутністю діяльності товарної біржі вбачається забезпечення найвигідніших умов для укладання товарних контрактів. Саме організація постійно діючого оптового товарного ринку та надання посередницьких послуг учасникам біржових торгів позиціонується як головна функція товарної біржової діяльності. З цією думкою варто погодитися, але й не слід забувати, що однією з основних функцій товарної біржі є ціноутворення, тобто встановлення біржової ціни. Крім цього біржі виконують: інформаційну і рекламно-видавничу функції; котирування цін, що складаються на біржових торгах; встановлення стандартів на біржові товари; розробку типових біржових контрактів; арбітражні функції; розрахунки між членами біржі, тощо.

Товарна біржа виступає як неприбуткова організація, не бере участі в угодах купівлі-продажу, тобто не є власником товарів та не купує їх і не продає, вона функціонує з метою створення сприятливих умов при укладанні угод купівлі-продажу. Необхідно мати на увазі, що біржа служить не для постачання товарів. Товарна біржа торгує виключно так званим біржовим товаром, який є масового виробництва, однорідний, кількісно і якісно стандартизований, взаємозамінний. В основному це придатний до тривалого зберігання товар. Об'єктом біржової торгівлі на міжнародних товарних біржах є майже 160 найменувань продукції. Товари в матеріально-речовинній формі у міжнародному біржовому обороті представлені групами, що займають у ньому приблизно однакову питому вагу: «Сільськогосподарські і лісові товари» (зернові, олійно-насінневі, живі тварини та м'ясо, харчові товари, текстильні товари, лісові товари); «Промислова сировина і напівфабрикати» (кольорові метали, дорогоцінні метали, чорні метали, тощо); нафта і нафтопродукти.

В нашій країні кількість товарних бірж є однією з найвищих в світі – більш ніж 600 (рис. 4). Для порівняння в цілому на світових ринках функціонує близько 50 товарних та 250 фондових бірж.

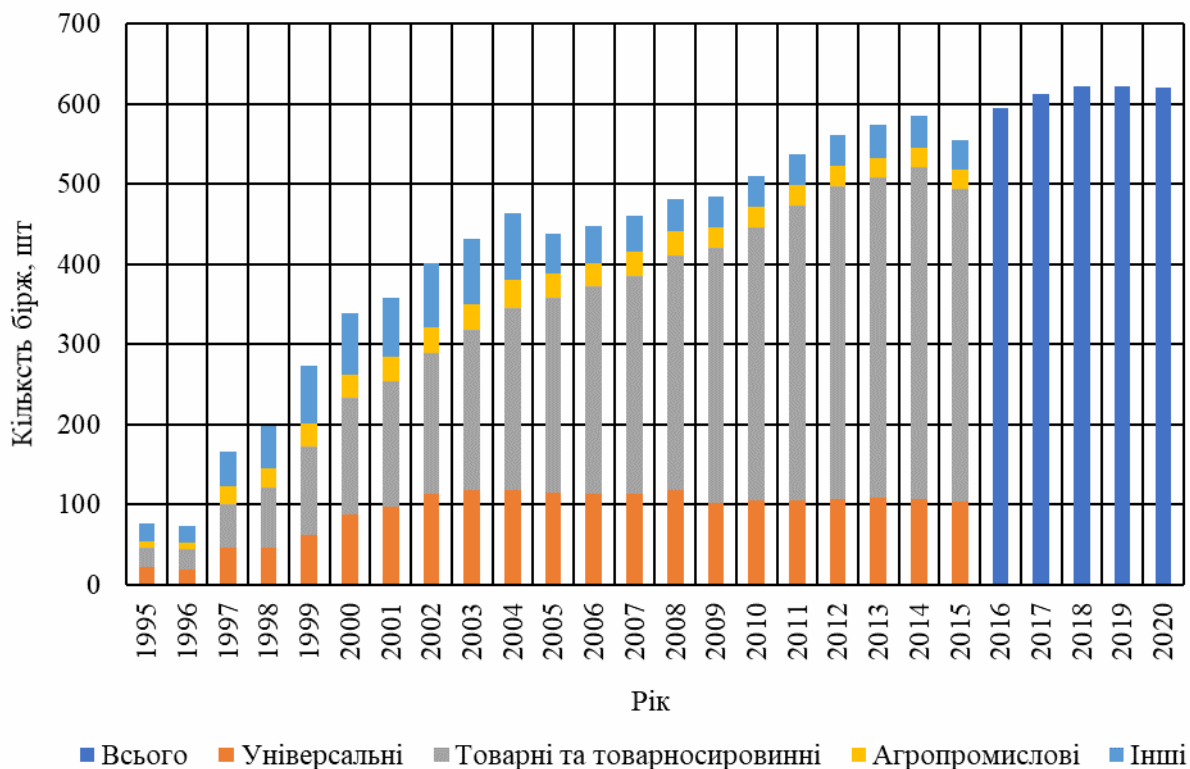

Рис. 4. Динаміка товарних бірж в Україні

Джерело: власні дослідження на основі [5, 6]

На початок відродження біржового ринку в Україні було зареєстровано до 80 товарних бірж, з них до 10 агропромислових. У 2000 рр. різко зросла кількість зареєстрованих бірж до 400 товарних бірж. Проте, практичну діяльність здійснювали лише 59%. За обсягом укладених угод у 2001р. 34% склали контракти на сільськогосподарську продукцію. Протягом 2001-2008 років кількість агропромислових бірж коливалась в межах 30-34 одиниць [6].

Починаючи з 2011р. до тепер кількість товарних бірж поступово збільшується. Збільшення кількості бірж та відповідно, обсягів біржової торгівлі у 2010-2012рр. було штучним та зумовлено введенням з 2011р. на державному рівні обов'язкової біржової реєстрації експортних контрактів. Після скасування у 2013 році торгівля аграрною продукцією через біржовий ринок різко зменшилася [15]. У 2014р. кількість зареєстрованих бірж відповідно до статистичних даних товарних становила 586, а кількість діючих бірж – 207, що складало

35% від зареєстрованих. Серед видового складу українських бірж 2015р найбільший відсоток становили товарні і товарно-сировинні біржі (70%), а найменший агропромислові (4,07%) [9].

З 2016 р статистична інформація щодо кількості зареєстрованих та функціонуючих товарних бірж в Україні залишається не дослідженою. Адже, державні структурні органи, які формально виступають регулятором товарних бірж, фактично не збирають, не аналізують звітність щодо операцій на них та не слідкують за діяльністю бірж. Певні спроби щодо покращення регулювання та взагалі діяльності біржового ринку відображені в законі "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів" від 2 серпня 2020 року, що вступить в силу з 2021 р. [10]. Отже, загальна кількість товарних бірж за даними Державної служби статистики України у 2018 р становила 622, станом на початок 2021 року – 620 одиниць [5]. З огляду на тенденцію попередніх років, можна припускати, що в Україні станом на 2020 р кількість діючих бірж може становити до 200 одиниць.

Незважаючи на значну кількість товарних бірж, в Україні до цього часу не відбулося створення повномасштабного біржового аграрного ринку. Адже, кількість бірж не надає характеристики ефективності їх роботи та не показує реальний стан розвитку біржового ринку в Україні. Склад учасників Національної асоціації бірж України не є постійним, на початок 2021 р. до складу НАБУ належала 21 біржа, з них 12 аграрно промислових та аграрних. Із загальної кількості діючих товарних бірж, які сьогодні обслуговують вітчизняний аграрний ринок, лише деякі з них заслуговують на увагу, та як основна частина всіх укладених контрактів зосереджена саме на цих біржах.

Так, у 2001р. найбільша частка у структурі обсягу укладених угод припадала на «Київагропромбіржа» (9,4%), слідом у рейтингу в порядку спадання були біржі: Українська аграрна біржа (9,2%), Харківська товарна біржа (7,3%), Одеська товарна біржа (4,0%), Придніпровська товарна біржа (3,2%) [6]. У 2003 р. у рейтингу товарних бірж-членів Національної асоціації бірж України за вартістю укладених спотових та форвардних угод на аграрну продукцію і продовольство перше місце зайняла Сумська товарна біржа «Суміагропромбіржа» (12,8%), Київська агропромислова біржа «Київагропромбіржа» (12,1%), Вінницька товарна універсальна біржа (8,3%), Харківська товарна біржа (8,2%), Товарна біржа АПК центральних областей України (м. Черкаси) (6,2%), Українська товарна біржа (5,7%).

Дані НАБУ та Держкомстату свідчать про те, що на початку 2000 х років угоди укладалися в основному на біржах, що розташовані та функціонують в центральній або південній частині України (Миколаївська, Одеська, Черкаська, Вінницька, Київська області). Це закономірно, оскільки з усіх укладених угод на товарних біржах найбільшу питому вагу займали зернові культури (81%), а їх виробництво в основному сконцентроване в зазначених областях (понад 60%). Крім цього, дані регіони є найбільш розвиненими центрами торгівлі зерном, в т.ч. експорту зернових. Це пояснюється значною концентрацією капіталу і транспортного сполучення, особливо наявністю портів, розвиненого залізничного сполучення.

Статистичні дані результатів діяльності найбільших товарних бірж України у 2014 р. свідчать про найбільшу частку у структурі обсягу укладених угод Аграрної біржі (45%) [6]. Українська універсальна товарна біржа – 25%, Товарна біржа «Капітал-контракт» – 5,5%, Товарна біржа «Перспектива комодіті» – 5,5%, Товарна біржа «Київська агропромислова біржа» - 3%. Проте, на більшості товарних біржах торги проводяться за напрямками публічних закупівель, продажів державного та комунального майна, придбання земельних ділянок, необробленої деревини (Українська універсальна товарна біржа, Товарна біржа «Київська агропромислова біржа», тощо). Лише декілька бірж здійснюють свою діяльність з організації торгівлі аграрними товарами. Наприклад, «Аграрна біржа» проводить торги за такими напрямками: Необроблена деревина, Торги борошном, торги біопаливом, Земельні торги, Електроенергія. Нині більшість товарних бірж відчувають кризу та перебувають у стані припинення своєї діяльності [9].

З кожним роком кількість бірж, які намагаються працювати на ринку товарних деривативів, базовим активом яких є аграрна продукція зменшується. Тому, в сучасний період діяльність бірж не має впливу на розвиток інфраструктури аграрного ринку та економіки країни загалом [16]. Діяльність сформованої інфраструктури аграрного ринку не дає бажаних результатів. В останній період діяльність аграрних бірж в Україні можна охарактеризувати, як період певної стагнації. Основними чинниками неефективного функціонування вітчизняних аграрних бірж, як елемента інфраструктури ринку, є незацікавленість виробників аграрної продукції у реалізації її на біржах; низький попит на біржовому ринку аграрної продукції; практична відсутність торгівлі ф'ючерсними контрактами й опціонами [15]; ступінь інтегрованості біржових структур в єдину мережу; низька ступінь інформативності суб'єктів підприємництва про можливості інструментів біржового ринку [4].

Розвиток біржового аграрного ринку в Україні має бути спрямований на зміну певних функцій, зокрема перетворення бірж реального товару на ф'ючерсні біржі та збільшення біржових операцій, які ґрунтуються на укладанні строкових контрактів. Широке застосування ф'ючерсних контрактів можливе за умови великих обсягів біржової торгівлі активом, налагодженого ринкового механізму формування біржових цін та їх котирування. Формування ф'ючерсної ціни на аграрних біржах, її хеджування дозволять більш прогнозовано і впевнено діяти усім зацікавленим економічним суб'єктам як на ринку аграрної продукції, так і на ринку фінансово-кредитних, матеріально-технічних ресурсів, які постачаються виробникам аграрної продукції [13]. Прогнозування майбутньої ціни на аграрну продукцію за допомогою торгівлі ф'ючерсними контрактами дозволить також ефективніше здійснювати експортну політику держави. Біржа, як елемент інфраструктури ринку, має здійснювати процес самолегалізації тіншового ринку аграрної продукції та продовольства й інших товарних груп через прозорість товарних та грошових потоків.

Біржа, як елемент ринкової інфраструктури, не повинна мати "кордони" для торгівлі. Доступ товаровиробників до участі в біржовій торгівлі може здійснюватися через інтернет платформи. Нині є трендом застосування сучасних інформаційних технологій у біржовій діяльності, яке викликає метаморфози біржової торгівлі загалом [12]. На міжнародних біржах світу застосовують декілька систем електронних торгів. Зокрема, світових ф'ючерсних ринках введено в дію системи Globex та Project A. На тепер системи електронного біржового трейдингу діють за однією схемою, що передбачає поєднання трьох компонентів комунікативного процесу: центральної біржової системи, лінії зв'язку з центральною біржою, робочої платформи члена біржі – трейдера. Новітні інформаційні технології надають можливість в режимі реального часу здійснювати операції як на фондовому так, і товарному ринках. Проте, в Україні спостерігається повільне запровадження сучасних біржових інформаційних технологій

В Україні значна кількість бірж мають свої електронні майданчики для проведення торгів. У 2013 році створено Асоціація «Біржові та електронні майданчики» [1]. Членами асоціації є 25 товарних бірж, проте лише декілька з них проводять торги аграрною продукцією. Українська Універсальна біржа має найкращі показники у рейтингу Акредитованих Мінагрополітики товарних бірж за вартістю укладених угод на сільськогосподарську продукцію, продукти її переробки та продовольство. Електронні торги зерновими проводяться в Електронній торговій системі «Trade» [21]. Однією із бірж, що на сьогодні здійснює свою діяльність через інтернет платформи, є Електронна зернова біржа України, яка об'єднує всіх учасників ринку зерна: виробників, трейдерів, елеватори, експедиторів і термінали [8].

Таким чином, Україні хоч і має значний товарний потенціал, але біржовий товарний ринок є ще недосконалим та розвивається вкрай повільно. Зволікання із розбудовою інфраструктури аграрного ринку може стати причиною значних цінових коливань на ринку, неефективного використання ресурсів, додаткових витрат виробників, переробників і споживачів, втрат державного та місцевих бюджетів. Одним із заходів, що може сприяти розвитку аграрного ринку є структурна перебудова існуючих вітчизняних бірж та застосування сучасних технічних комунікацій.

Висновки. Біржовий ринок пройшовши певні етапи своєї еволюції з часом перетворюється на глобальну біржову платформу, на якій основними одиницями є об'єднання декількох інститутів біржової торгівлі. Слід зауважити, що світовою тенденцією сьогодення є поступова трансформація бірж реального товару у ф'ючерсні, опціоні. Стираються розмежування між лише товарними біржами та фінансовими біржовими інститутами, адже відбувається модифікація біржового товару як предмету біржового торгу. Наостанок, виступає тенденцією є удосконалення її техніки.

В Україні на більшості товарних біржах торги відбуваються не регулярно, не укладаються біржові угоди, а отже обмежується формування ринкових цін. Забезпечення умов для функціонування біржової діяльності є необхідним та обґрунтованим заходом задля розбудови інфраструктури аграрного ринку. Принципи розвитку біржового ринку мають базуватися на інтеграції незалежних бірж, відкритості доступу, на консолідації торговельних правил та інформаційних систем, та розширенні номенклатури нових інструментів. техніко-економічному обґрунтуванні з дотриманням певного алгоритму поетапного проведення цих заходів. Доцільним вбачається створення універсального національного біржового ринку, що буде діяти на принципах регульованих міжнародних ринків та зможе інтегруватися у світовий біржовий інтернет простір.

Список літератури.

1. Асоціація «Біржові та електронні майданчики»: веб-сайт. URL: <https://aeaer.com.ua> (дата звернення: 5 квітня 2021).
2. Аграрна біржа: веб-сайт. URL: <http://agrex.gov.ua> (дата звернення: 5 квітня 2021).
3. Бритвенко А. С., Горяча О. Л., Войний І. І. Організаційно-економічний механізм функціонування міжнародної електронної біржової торгівлі. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (47). С. 9-14.
4. Вавдійчук І. М. Сучасний стан та тенденції розвитку біржової торгівлі в Україні. Електронне наукове фахове видання "Глобальні та національні проблеми економіки". 2017. №15. URL:<http://global-national.in.ua/archive/15-2017/36.pdf>. (дата звернення: 2 квітня 2021).
5. Державна служба статистики. Статистичний збірник. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1 квітня 2021).
6. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Внутрішня торгівля. Кількість бірж. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1 квітня 2021).
7. Дяченко Ю. А. Сучасний стан та особливості функціонування світового біржового ринку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 23. С. 51-54. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/232017/13.pdf> (дата звернення: 25 березня 2021).
8. Електронна зернова біржа України: веб-сайт. URL: <https://graintrade.com.ua/birzha>.
9. Завадських Г.М., Тебенко В.М. Сучасний стан та перспективи розвитку біржового товарного ринку України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2018. № 1(36). С. 146-154. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/196144770.pdf> (дата звернення: 26.03.2021).
10. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 09.04.2021).

11. Згурська О. М., Сьомкіна Т. В., Гужавіна І. В. Фундаментальні тренди розвитку світової біржової торгівлі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 5-9.
12. Ковальчук С. В., Дразниця С. А., Карпенко В. Л. Світові тренди та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 10-14. URL <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/52/47> (дата звернення: 30.03.2021).
13. Левківська Л. М. Перспективи розвитку маркетингової інфраструктури аграрного ринку. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals>. (дата звернення: 24.03.2021)
14. Основи біржової діяльності: навчальний посібник / М. О. Солодкий, Н.П. Резнік, В. О. Яворська; за ред. М. О. Солодкого. К.: ЦП Компринт. 2017. 450 с.
15. Пріоритетні напрями розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні. URL : <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111Zapiska-Agroryinok-ZHurakovska-22.12-APU-910cc.pdf> (дата звернення: 05.04.2021).
16. Резнік Н. П. Особливості функціонування вітчизняного біржового товарного ринку у сучасних умовах. *Збірник наукових праць Міжрегіональної Академії Управління персоналом*. 2016. Вип. 50. С. 115-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrmaup_2016_50_23 (дата звернення: 01.04.2021).
17. Солодкий М. О. Проблеми та напрями розвитку біржового товарного ринку в Україні *Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка"*. 2017. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5814> (дата звернення: 05.04.2021).
18. Солодкий М.О., Яворська В.О. Біржовий ринок в умовах глобалізації: стан та перспективи розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 188-193.
19. Сохацька О.М. Біржова справа: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2003. 602 с.
20. Українська біржа: веб-сайт. URL: <http://ux.ua> (дата звернення: 07.04.2021)
21. Українська Універсальна біржа: веб-сайт. URL: <https://www.uub.com.ua> (дата звернення: 07.04.2021)
22. Яворська В.О. Сучасні тенденції розвитку світового біржового ринку деривативів. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11. С. 42-45.
23. Global futures and options trading reaches record level in 2020. URL : <https://www.fia.org/resources/global-futures-and-options-trading-reaches-record-level-2020> (дата звернення: 26.03.2021).

References.

1. Asotsiatsiya «Birzhovi ta elektronni maydanchyky» (2021), available at: <https://aeap.com.ua> (Accessed 5 April 2021).
2. Ahrarna birzha (2021), available at: <http://agrex.gov.ua> (Accessed 5 April 2021).
3. Britvenko, A.S., Goryacha. O. I., and Vojniy, I. I. (2020), "The organizational and economic mechanism of the functioning of the international electronic exchange trade", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1 (47), pp. 9-14.
4. Vavdiichuk, I. M. (2017), "Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku birzhovoi torhivli v Ukraini", *Elektronne naukove fakhove vydannia "Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky"*, №15, available at : <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/36.pdf>. (Accessed 2 April 2021).
5. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 1 April 2021).
6. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Domestic trade. Number of exchanges", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 1 April 2021).
7. Diachenko, Yu.A.(2017), "Current status and features of the world exchange market performance", *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 23, pp. 51-54, available at: [ttp://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/232017/13.pdf](http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/232017/13.pdf) (Accessed 25 March 2021).
8. Elektronna zernova birzha Ukrayiny (2021), available at: <https://graintrade.com.ua/birzha>
9. Zavadskiyh, G.M. and Tebenko, V.M. (2018), "Current state and prospects for development of the stock commodity market of Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 1(36), pp. 146-154, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/196144770.pdf> (Accessed 26 March 2021).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine to simplify investment attraction and introduction of new financial instruments", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (Accessed 9 April 2021).
11. Zgurska, O. Somkina, T. and Huzhavina, I., (2020), "Fundamental trends of world exchange trade development", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 5-9.
12. Kovalchuk, S. V. Drazhnitsya, S. A. and Karpenko, V. L., (2018), "World trends and tendencies of stock trading development at the present stage", *Pidpryyemnytstvo i torhivlya*, vol. 23, pp. 10-14, available at: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/52/47> (Accessed 30 March 2021).
13. Levkivska, L.M., (2009), "Prospects for the development of marketing infrastructure of the agricultural market", [Online], available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals>. (Accessed 24 March 2021).
14. Solodky, M. Reznik, N. and Yavors'ka V., (2017), *Osnovy birzhovoyi diyal'nosti* [Basics of exchange activity], TSP Komprunt, Kyiv, Ukraine.

15. NISS (2018), "Priority directions of agricultural market infrastructure development in Ukraine", [Online], available at: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111Zapiska-Agroryinok-ZHurakovska-22.12-APU-910cc.pdf> (Accessed 5 April 2021).
16. Reznik, N. P., (2016), "Features of functioning of the domestic exchange commodity market in modern conditions", *Zbirnyk naukovykh prats' Mizhrehional'noyi Akademiyi Upravlinnya personalom*, vol. 50, pp. 115-118, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2016_50_23 (Accessed 1 April 2021).
17. Solodky, M. O., (2017), "Problems and ways of developments of the commodity exchange market in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5814> (Accessed 5 April 2021).
18. Solodky, M. O. and Yavors'ka, V. O., (2019), "The exchange market in globalization conditions: state and prospects of development", *Infrastruktura rynku*, vol. 31, pp. 188-193.
19. Sokhats'ka, O. M., (2003), *Birzhova sprava [Exchange business]*, Kart-blansh, Ternopil, Ukraine.
20. *Ukrayins'ka birzha* (2021), available at: <http://ux.ua> (Accessed 7 April 2021).
21. *Ukrayins'ka Universal'na birzha* (2021), available at: <https://www.uub.com.ua> (Accessed 7 April 2021).
22. Yavors'ka, V. O., (2017), "Modern tendencies of the world exchange-traded derivatives market development", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 11, pp. 42-45.
23. FIA (2021), "Global futures and options trading reaches record level in 2020", available at: <https://www.fia.org/resources/global-futures-and-options-trading-reaches-record-level-2020> (Accessed 26 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.